

مضاربه واقعی و فاصله آن با عملکردها

چالش‌ها، راه‌حل‌ها و پیشنهاد بانک مضاربه‌ای

حسین اسلام‌پور کریمی - کارشناس حسابداری

مقدمه

ارایه شده است، هنوز هم بسیاری از بانک‌ها بعضی اعمال صوری و حساب‌سازی‌ها را مبنای عمل خود قرار می‌دهند؟ آیا این موضوع موجب تضعیف عملی قانون فوق‌الذکر نیست؟

اسلام، دین کاملی است و در تمام زمینه‌ها دستورات خاص و کاربردی ارائه کرده است. یکی از این زمینه‌ها مربوط به اقتصاد است. اسلام بر اقتصاد اسلامی، معاملات و روابط اقتصادی سالم و غیرربوبی تأکید بسیار دارد و برعهده دولت اسلامی است تا زمینه‌های چنین معاملاتی را براساس موازین شارع مقدس فراهم سازد.

تصویب شد که حاوی دستورالعمل‌ها و قواعد اجرایی برای انجام عملیات و معاملات اسلامی و غیرربوبی در کلیه بانک‌های کشور می‌باشد. در این قانون - که کاملاً منطبق با موازین اسلامی است - معاملات و عقود ارایه شده که در صورت انجام آنها به صورت واقعی توسط بانک‌ها، شاهد اقتصادی سالم و کاملاً اسلامی و به‌دور از هرگونه استثمار خواهیم بود.

از آنجایی که بانک‌ها در اقتصاد هر جامعه نقش بسیار موثری دارند و رشد و توسعه اقتصادی بدون دخالت نهادهایی چون بانک‌ها و مانند آن ناممکن است، از این‌رو، باید برای رسیدن به اقتصاد کاملاً اسلامی در تمام سطوح جامعه، اول از بانک‌ها شروع کرد، چه این که اسلامی‌شدن کامل بانک‌ها درنهایت به اسلامی‌شدن اقتصاد جامعه منجر خواهد شد.

اما مشکل اصلی در اینجا است که متأسفانه امروزه با گذشت بیش از دو دهه از بانکداری اسلامی و گذشت بیست سال از زمان ارایه قانونی جامع در این رابطه، هنوز هم ضعف‌هایی در رابطه با انجام عقود و معاملات مندرج در قانون مذکور توسط بانک‌ها وجود دارد.

بر همین اساس، در سال ۱۳۶۲ قانونی تحت عنوان "قانون عملیات بانکی بدون ربا" تهیه، تنظیم و

یکی از عقود مشارکتی مانند مضاربه، طرفین به صورت مشاع در سود و زیان سهیم هستند، اما بانک‌ها با اخذ نرخ سود ثابت و مشخص شده از قبل، عملاً از مشارکت خروج نموده و هیچگونه ریسکی را نمی‌پذیرند.

نگارنده در این نوشتار سعی نموده است تا ابتدا به‌طور خلاصه تصویری از عقد مضاربه اسلامی و حقیقی ارایه نماید و سپس نحوه عملکرد بانک‌ها را در انعقاد، اجرا و نظارت عقد مضاربه، با معیارهای مالیه اسلامی مقایسه نموده و برخی از ضعف‌های اجرایی و چالش‌های موجود را برشمارد. نگارنده در ادامه راهکاری را پیشنهاد می‌کند تا این چالش‌ها رفع شوند و در پایان نوشتار هم طرح یک بانک مضاربه‌ای ارایه می‌شود تا حداقل نقطه تأملی برای کارشناسان و مسوولان ذیربط باشد و سیستم بانکی کشور کاملاً و عملاً با اصول و موازین اسلامی منطبق شود و شاهد اجرای کامل بانکداری اسلامی باشیم.

یکی از عقود که موضوع بحث این نوشته است، مضاربه است. واقعیت قضیه این است که در عمل بانک‌ها آنقدر از مفهوم و ماهیت اصلی عقد مضاربه دور مانده‌اند که ماهیت اولیه آن زیر علامت سوال رفته و بسیاری از جلوه‌ها و اثرات زیبای مضاربه را در اقتصاد اسلامی دگرگون کرده‌اند. این مساله در برخی موارد شبهه ربا را در جامعه ایجاد کرده و حتی معاملات ربوی را ترویج نموده است. آیا این مساله و اینگونه شبهات توجیه و دستاویزی برای برخی سفته‌بازان پول و سوءاستفاده‌گران نخواهد شد؟ چرا با وجود قانون مدون و متقنی که توسط اندیشمندان اسلامی و کارشناسان حقوقی و اقتصادی و... تهیه و

چرا با وجود قانون مدون و متقنی که تهیه و ارایه شده است، هنوز هم بسیاری از بانک‌ها بعضی اعمال صوری و حساب‌سازی‌ها را مبنای عمل خود قرار می‌دهند؟

مفهوم‌شناسی "مضاربه"

مضاربه بر وزن مفاعله، مشتق از "ضَرَبَ" یعنی راه‌رفتن و سفرکردن می‌باشد^(۱)، چون غالب امر این است که عامل برای تحصیل ربح، سفر می‌کند. مضاربه آن است که یکی مالی را به دیگری بدهد که وی آن را به حصه‌ای معین از ربح (سود) به‌کار گیرد. صاحب مال را "مالک" و عامل را "مضارب" و آن مال را "مال المضاربه" یا "رأس‌المال" خوانند. در عقد مضاربه، مالک و عامل هر دو در تحصیل سود مدخلیت دارند. از این رو، مضاربه از باب مفاعله برای بیان مشارکت بنا شده است.

مضاربه را "مقارضه" یا "قراض" مشتق از قرض (یعنی بریدن و جداکردن) نیز می‌گویند، چون مالک حصه‌ای از مال خود را جدا نموده و آن را برای سهمی از نفع به عامل می‌دهد^(۲).

در قانون مدنی، مضاربه، عقدی است که به موجب آن، احدی از متعاملین سرمایه می‌دهد با قید این که طرف دیگر با آن تجارت کند و در سود آن شریک باشند. صاحب مال را "مالک" و عامل را "مضارب" می‌نامند^(۳).

تاریخچه مضاربه

پیش از اسلام، تجارت و شرکت و مضاربه در میان مردم رواج داشت^(۴). در عربستان قبل از اسلام، مضاربه در میان مردم با همین نام رایج بود و مضاربه در میان آنان بدینگونه بود که یک تن سرمایه خود را به دیگری می‌داد تا با آن به تجارت بپردازد و سود بین آنها تقسیم شود و خسارت متوجه صاحب مال باشد^(۵). قبل از بعثت، پیامبر اکرم (ص) نیز با حضرت خدیجه (س) دختر خُوَیْلِد که از ثروتمندان قریش بود، چنین پیمانی (مضاربه) بستند و بدین وسیله پیامبر با امانتداری کامل، به کمک سرمایه حضرت خدیجه (س) به تجارت می‌پرداختند و هر دو در سود حاصل شریک بودند.

برای شناخت دقیقتر مضاربه در ادامه به ارکان و اجزای عقد مضاربه اشاره می‌شود تا تصویری کلی و حقیقی از آن ارایه شود.

اسلامی شدن کامل بانک‌ها در نهایت
به اسلامی شدن اقتصاد جامعه منجر
خواهد شد.

ارکان و اجزای مضاربه

(۱) سرمایه: سرمایه، از مهمترین اجزای مضاربه است که باید دارای شرایط و مشخصاتی باشد تا عقد مضاربه صحیح باشد و تجارت با آن ممکن شود. از جمله شروط رأس‌المال یا سرمایه، اول این است که باید عین باشد؛ دوم، درهم و دینار، یعنی مسکوک باشد؛ سوم، از نظر مقدار معلوم باشد. مشاهده در این مورد کافی نیست، ولی مشاهده سرمایه با دانستن قدر و اندازه آن صحیح است^(۶). بنابراین، سرمایه نباید دین و منفعت باشد و از نظر وصف هم حتماً باید مشخص باشد و نباید کالاها یا مسکوکاتی غیر از درهم و دنانیر باشد، «اما امام خمینی (ره) مضاربه با سایر پول‌ها و اوراق بهادار را جایز می‌دانند^(۷)». در قانون مدنی نیز آمده است که سرمایه مضاربه باید وجه نقد باشد^(۸).

نیست. بنابراین، خرید و فروش همیشه از عناوین مورد توجه در مضاربه هستند. می‌توان گفت که مضاربه در مورد توزیع کالا، بیشتر مطرح است.

(۲) شرایط متعاقدين: علاوه بر شرایط عامه در کلیه عقود مانند عاقل و بالغ و مختار بودن، عامل و مالک باید شرایط دیگری نیز داشته باشند. مالک باید در تصرف سرمایه مأذون و مجاز باشد و محجور نباشد. بنابراین، مالک نمی‌تواند با مالی که مالکیت وی بر آن مشخص نیست، مضاربه انجام دهد. عامل نیز باید توانایی و تخصص و تجربه کافی در انجام تجارت را دارا باشد. البته عرف معاملات در بدلی که مضاربه در آن انجام می‌شود، تا حدودی وظایف عامل را روشن می‌کند، اما توافق و مصالحه متعاقدين هنگام عقد مبنای عمل است و ارجحیت دارد.

(۳) ماهیت عقد مضاربه: اکثریت، مضاربه را

② پیش از اسلام هم تجارت و شرکت و مضاربه در میان مردم رواج داشت.

عقدی از عقود می‌دانند که نیاز به ایجاب و قبول آن از طرف متعاقدين دارد. مضاربه از عقود جایز است و طرفین می‌توانند بعد از شروع به کار یا قبل از شروع به کار و بعد از تحصیل سود یا قبل از تحصیل سود، عقد را فسخ نمایند. البته این در مواردی است که ماهیت عقد دستکاری نشود و طبق قواعد و مفهوم واقعی و حقیقی انجام گیرد.

مضاربه از عقود عهدی است نه از عقود تملیکی،

یکی دیگر از شرایط سرمایه این است که قابل تحویل به عامل باشد و سرمایه باید در اختیار عامل قرار گیرد. اگر این عمل غیرممکن باشد، عقد مضاربه صحیح نیست. البته مالک می‌تواند با توافق عامل سرمایه را یکباره یا تدریجاً در اختیار عامل قرار دهد تا صرف تجارت شود. به‌علاوه، سرمایه باید فقط در امر تجارت به‌کار گرفته شود. پس اگر عامل تولیدکننده کالاها می‌مورد مضاربه باشد، عقد مضاربه صحیح

و ضمن عقد مضاربه، آن را در اختیار عامل قرار می‌دهد. عامل نیز به تجارت پرداخته و با مهارت و تخصص و تجربه خود، سود کسب می‌نماید. سود حاصل هم با توجه به توافقات مندرج در عقد مضاربه، بین بانک و عامل تقسیم شده و اصل سرمایه به بانک عودت داده می‌شود. بانک درصدی از سهم سود مالک‌شده خود را به سپرده‌گذار می‌دهد و بدین ترتیب، سرمایه مضاربه پس از طی یک چرخه به صاحب اصلی بازمی‌گردد و حاصل این چرخه همانا سود تحصیل شده می‌باشد.

نکته مهم این است که آنچه بانک‌ها امروز در قالب عقد مضاربه انجام می‌دهند، با آنچه که نص صریح قانون در مدنظر دارد، متفاوت است، البته اختلاف در پارهای از موارد جزئی و گاهی مهم است. امروز با وجود دو دهه بانکداری اسلامی و تجربه عملی، هنوز مضاربه به صورت کاملاً حقیقی و اسلامی انجام نمی‌شود و عملاً بانک‌ها در انعقاد و اجرای دقیق و صحیح عقد مضاربه ناتوان هستند. اشکالات و ضعف‌های اجرایی زیادی در نحوه عملکرد بانک‌های کنونی کشور در بخش مضاربه مشاهده می‌شود که در ادامه به برخی از این موارد اشاره می‌شود:

۱) فقدان درک عمومی مسوولان بانکی و متقاضیان: بسیاری از افراد به مساله شناخت عقود اسلامی اهمیت نمی‌دهند یا برای آن اهمیت کمی

(۱) در صورت موت و جنون و سفاهت احدی از طرفین، (۲) مفلس شدن مالک، (۳) در صورت تلف شدن تمام سرمایه و ربح (سود)، (۴) در صورت عدم امکان تجارتی که منظور طرفین بوده است.

در صورت موت و جنون و سفاهت احدی از طرفین یا مفلس شدن مالک، وی حق تصرف مفهومی ندارد و به دلیل محجوریت به وجود آمده، عقد منفسخ می‌شود. اگر سرمایه نیز به دلیلی تلف شود، چون که رکن اساسی مضاربه بوده است، از این رو، عقد منفسخ می‌شود.

در مطالب ذکر شده دورنمایی از عقد مضاربه ارایه شده است، اما نکته لازم به ذکر این که عقد مضاربه به جزییات و ارکان دیگری هم نیاز دارد که مستلزم بحث‌های حقوقی و فقهی عمیق می‌باشد و از موضوع بحث خارج خواهد بود. برای مزید اطلاع می‌توان به کتاب‌های مربوط مراجعه نمود^(۱۱).

نحوه اجرای عقد مضاربه در بانک‌های کشور

به موجب قانون عملیات بانکی بدون ربا، مجوز انعقاد عقد مضاربه به همراه سایر عقود اسلامی به بانک‌ها داده شده است. دستور العمل‌های اجرایی مربوطه هم نحوه انجام آن را از ابتدا تا انتها روشن نموده است. نمودار اجرایی مضاربه توسط بانک‌ها را می‌توان به صورت زیر ارایه نمود:

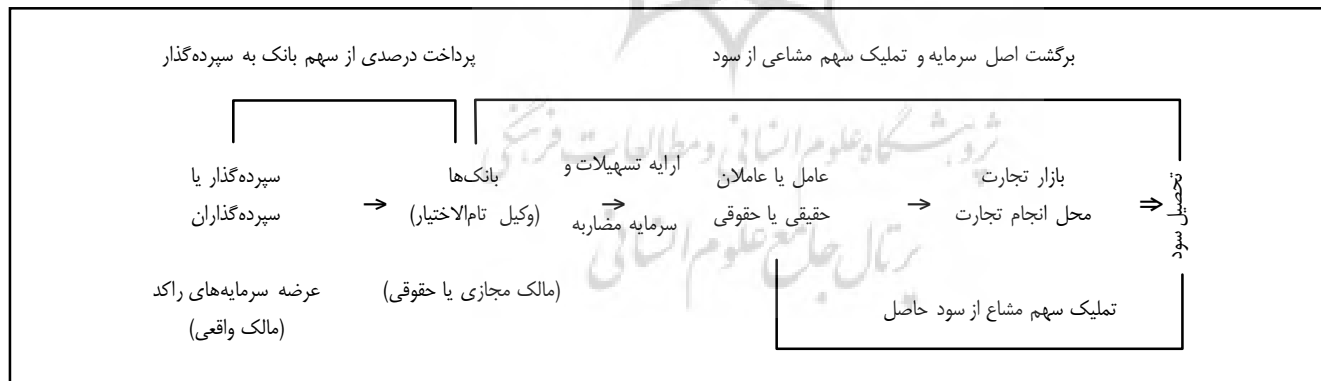
یعنی قبل از تحصیل سود، تملیکی صورت نمی‌گیرد، چون اساساً ربحی وجود ندارد و وسیله تملیک ربح، تحصیل آن است، از این رو، عامل، مالک مالی که هنوز به دست نیامده، نیست.

از اوصاف مضاربه، معوض بودن این عقد است، یعنی از یک سو عامل، خدمات و تجربیات عملی خود را در اختیار مالک قرار می‌دهد تا سرمایه به کار افتد و از سوی دیگر، با کسب سود در اثر تجارت، مالک در سود حاصله مشاعاً سهیم است^(۹). عقد مضاربه از نظر ماهیت تا حدودی شبیه شرکت است. در واقع، شرکت بین کار و سرمایه است که کار توسط عامل و سرمایه توسط مالک تامین می‌شود و هر دو در مضاربه مدخلیت دارند.

۴) سود: سود در مضاربه باید شروط و مشخصاتی داشته باشد، از جمله:

الف) مشاع باشد. اگر مقدار معینی در عقد به یکی از طرفین اختصاص یابد، عقد باطل است، بلکه باید عامل و مالک در جزء جزء ربح حاصل شریک باشند و با توجه به سهم یا درصد توافق شده هنگام افراز سود، مقدار و حصه مربوط به طرفین مشخص شود.

ب) معین باشد. سهم هریک از متعاقدين باید از سود مشخص باشد. به عبارت دیگر، «حصه هریک از مالک و مضارب در منافع باید جزء مشاع از کل از قبیل

قابل هستند و از منظر علمی و تخصصی به آن نمی‌نگرند. آنها شناخت یا حداقل آگاهی از کلیات این عقود را برای عموم و خودشان لازم نمی‌دانند، در حالی که لازم است که هرکس به ماهیت عمل خود قبل از انجام آن واقف باشد. همانگونه که روشن است، مساله فهم و درک عمومی عقود بانکی، از جمله مضاربه، تنها در زمانی کوتاه حل نخواهد شد؛ این موضوع نیاز به

سرمایه‌های راکد، توسط مالکان واقعی آنها به بانک‌ها عرضه می‌شود. مالکان این کار را تحت عنوان حساب‌های سپرده مدت‌دار انجام می‌دهند. مالکان واقعی، بانک‌ها را وکیل تام‌الاختیار خود می‌دانند و آنها را مختار می‌کنند تا سرمایه آنها را در عقود و معاملات اسلامی سودآور به کارگیرند. بانک هم سرمایه مضاربه را از سپرده‌های مدت‌دار تامین نموده

ثلت و ربح و غیره باشد. حصه‌های مزبور باید در عقد مضاربه معین شود، مگر این که در عرف منجزاً معلوم بوده و سکوت در عقد منصرف بر آن باشد^(۱۰)،»

موارد انفساخ مضاربه

مطابق ماده ۵۵۱ قانون مدنی، به علت یکی از موارد زیر عقد مضاربه منفسخ می‌شود:

تلاش و بسیج همگانی رسانه‌ها دارد.

امروزه بسیاری از افراد و موسساتی که متقاضی تامین مالی در قالب عقد مضاربه از بانک‌ها هستند، به طور کامل از وجود یک عقد، غافل می‌باشند و یا از ماهیت آن و سایر ویژگی‌ها و شرایط مربوطه بی‌اطلاع هستند. باید توجه کرد که در اسلام پاداش و کیفر برپایه نیت‌ها و مقصودها در انجام عمل، استوار است. بنابراین، انجام جاهلانانه هر معامله، صحیح‌بودن آن از نظر شرعی را زیر علامت سوال می‌برد.

کسی که در بانکداری اسلامی برای گرفتن تسهیلات به بانک مراجعه می‌کند، باید متوجه باشد که چه می‌کند. اگر فقط و فقط منظورش این باشد که این پول به هر ترتیب که هست، در اختیارش قرار گیرد و نداند که وارد مشارکت می‌شود یا مضاربه یا اجاره به شرط تملیک ... عقد بین مشتری و بانک از اساس باطل است^(۱۲).

تنها ۲۹/۷ درصد از مر اجعه‌کنندگان و تنها ۵۵/۸ درصد از کارمندان بانک‌ها، آشنایی اجمالی و بسیار محدود نسبت به قانون عملیات بانکی بدون ربا دارند و کیفیت عقود از جمله مضاربه را می‌دانند^(۱۳).

۲) اخذ نرخ سود ثابت و تزلزل مفهوم اشاعه و ایجاد شبهه ربا: امروزه بانک‌ها عملاً نرخ ثابت و درصد مشخصی را برای سود محاسبه نموده و آن را به علاوه سرمایه اولیه از عامل یا عاملان اخذ می‌نمایند و فقط به پیش‌بینی سود برای دریافت این مقدار ثابت می‌پردازند. در عمل بانک‌ها بدون توجه به نتایج واقعی معامله مضاربه، حداقل سود پیش‌بینی شده را مطالبه می‌کنند... و عملاً مشتریان تحت‌عنوان مضاربه، وجوه را از بانک دریافت کرده و همین وجوه را به علاوه حداقل سود موردانتظار بازپرداخت می‌نمایند^(۱۴).

گرچه پیش‌بینی تحویل سود در اعطای مضاربه ضرورت دارد، ولی تعیین میزان قطعی آن تا تحقق کامل مضاربه مقدور نیست، ولی در عمل بانک‌ها بدون توجه به نتایج واقعی معامله (مضاربه) حداقل سود پیش‌بینی شده را مطالبه می‌کنند^(۱۵). نکته شایان ذکر این است که معمولاً بانک‌ها به نتایج واقعی معامله مضاربه واقف هستند یا باخبر شدن از آن برای بانک‌ها آسان است. در عقود مشارکتی مانند مضاربه و... طرفین به صورت مشاع در سود و زیان سهیم هستند و مفهوم اشاعه باید در این عقود کاملاً متجلی شود، اما بانک‌ها با اخذ نرخ سود ثابت و مشخص شده

قبل از شروع کار عامل یا عاملان، عملاً از مشارکت خروج نموده و هیچگونه ریسکی را قبول نمی‌کنند. این موضوع از یک طرف، موجب سلب اعتماد جامعه از بانک‌ها شده و از طرف دیگر، شبهه ربا را در افکار عمومی ایجاد و تقویت می‌نماید و ماهیت کلی عقد را تغییر می‌دهد.

۳) صورتی شدن معامله مضاربه: امروزه بسیاری از معاملات بانک‌ها، صورتی شده و به صورت واقعی انجام نمی‌شود، حتی بسیاری از محاسبات بانک‌ها ظاهری است. بسیاری از عاملان نیز سرمایه‌های اخذ شده از بانک‌ها را در تجارت مصرف نمی‌کنند و به مصارف دیگر می‌رسانند. حتی در بعضی موارد از وضعیت مالی و توان اقتصادی عامل یا عاملان و تجربه و تخصص آنها در به‌کارگیری رأس‌المال، توسط بانک‌ها، تحقیق و تفحص کافی انجام نمی‌شود. بانک‌ها صرفاً به درخواست اولیه متقاضی سرمایه اکتفا می‌کنند و در پایان عقد مضاربه، به ارایه فاکتورهای تجاری غیرواقع بسنده می‌کنند که ارایه اینگونه فاکتورها چیزی جز ظاهرسازی و صحنه‌سازی صورتی نخواهد بود. واقعیت امر این است که عدم توجه به نتایج واقعی و حقیقی مضاربه، موجب تغییر کلی ماهیت معامله خواهد شد و اثرات اقتصادی مثبت معامله را در هاله‌ای از ابهام قرار می‌دهد.

② مضاربه، در واقع، شرکت بین کار و سرمایه است که کار توسط عامل و سرمایه هم توسط مالک تامین می‌شود. و هر دو در مضاربه مدخلیت دارند.

در مطالب فوق به پاره‌ای از اشکالات و ضعف‌های اجرایی در نحوه عملکرد بانک‌های امروزی در خصوص مضاربه اشاره شد. پرواضح است که با تعمق و مذاقه بیشتر می‌توان موارد دیگری را هم یافت، اما در این مجال به اهم آنها اشاره شد. در ادامه برخی از راهکارهای اصلاحی ارایه می‌شود تا شاید

حداقل نقطه تأملی برای مسوولان ذیربط باشد و شاهد بانک‌هایی کاملاً اسلامی و بدون ربا در جامعه اسلامی باشیم.

پیشنهاد راهکارهای اصلاحی

(۱) نظارت دقیق‌تر: بانک‌ها باید به مقوله نظارت بیشتر عنایت نمایند. وجود بازرسان زبده تجاری و به‌کارگیری کارگزاران مالی و بازرگانی ماهر می‌تواند بانک‌ها را در بررسی نمودن وضعیت و توان مالی موسسات تجاری و افراد طرف قرارداد عقد مضاربه یاری نماید. روشن است که برای ارزیابی فعالیت‌های تجاری و بازرگانی و شناخت موسسات و عاملان نیاز به تخصص‌های مختلفی می‌باشد که به‌کارگیری و استخدام چنین افرادی شاید در توان بانک‌ها نباشد. به نظر نگارنده، بهتر است بانک‌ها از دانشگاهیان و دانش‌جویان رشته‌های بازرگانی، اقتصادی و حسابداری جهت بررسی و نظارت در عقد مضاربه یاری جویند و آنها را در قالب پروژه‌های تحقیقاتی، با حق‌الزحمه مکفی، حداقل به‌صورت کارآموز به‌کارگیرند. این امر تا حدود زیادی به رفع مشکل نظارت کمک می‌کند و ایجاد اشتغال نموده و در تربیت نیروهای متخصص و کارآمد موثر خواهد بود و ضمناً امور اقتصادی جامعه را نیز برپایه اصول علمی استوار می‌کند. اگر مسوولان در اداره امور کشور از استادان و دانش‌جویان و به‌طور کلی، از جامعه علمی کمک بگیرند و انجام پاره‌ای از امور را به عهده این نهادها بگذارند، بسیاری از مشکلات و معضلات جامعه مرتفع می‌شود. نکته قابل‌ذکر این که موضوع اخیر مشکل بیکاری در بعضی از رشته‌های دانشگاهی را نیز حل می‌نماید.

(۲) ایجاد درک عمومی: اگر کارگزاران و متصدیان امور بانکی، عقد مضاربه را به طور کامل و با تمام شرایط و ویژگی‌ها بشناسند و واقعیت و حقیقت عقد مضاربه را درک نمایند، در عمل چنان اقدام خواهند کرد که بسیاری از مسایل و شبهات مختلف برطرف می‌شود. در این مقوله کلیه کارمندان جزء و متصدیان شخصاً مسوول هستند تا به موضوع معرفت کامل حاصل نمایند. مسوولان آموزش هم وظیفه مهمتری در آماده‌سازی نیروهای جدیدالاستخدام و ارایه آموزش‌های ضمن خدمت خواهند داشت. یکی از راه‌های ایجاد درک و آگاهی عمومی، علاوه بر بسیج همگانی رسانه‌ها، این است که در شعب بانکی یک

مشاور مالی حقوقی مستقر باشد تا به سرویس‌دهی و آموزش کوتاه و موردی متقاضیان و مشتریان قبل از انعقاد عقد اقدام نماید یا در قالب روابط عمومی به راهنمایی و ارشاد لازم بپردازد تا امور مهم و عقود بانکی، به نحو احسن و به صورت حقیقی انجام گیرند. همچنین بهتر است که درباره خود عقود و اثرات مهم اقتصادی آنها تبلیغ نماییم نه برای پرداخت‌های سود بیشتر به سپرده‌گذاران! طبع نشریات داخلی و عمومی بانک‌ها نیز می‌تواند به درک حقیقی عقود بانکی، از جمله عقد مضاربه کمک نماید.

عدم توجه به نتایج واقعی و حقیقی مضاربه، موجب تغییر کلی ماهیت معامله خواهد شد و اثرات اقتصادی مثبت معامله را در هاله‌ای از ابهام قرار می‌دهد.

۳) عنایت به اجرای دقیق و واقعی عقد مضاربه: برای دستیابی به اثرات مثبت مضاربه در اقتصاد، انجام آن به شکل واقعی لازم است. بانک‌ها باید از کلیه اعمالی که ماهیت عقد مضاربه و مقتضیات آن را تغییر داده یا متزلزل می‌کند، دوری کنند. متصدیان امور بانکی نیز باید با شناخت دقیق و با توجه به نتایج واقعی معامله، نسبت به انعقاد عقد مضاربه با عامل یا عاملان اقدام نمایند، چون آنها در به‌کارگیری درست وجوه سپرده‌گذاران مسوول هستند. آنها وکیل تام‌الاختیار سپرده‌گذاران و درواقع، کارگزاران دولت هستند و در برابر جامعه مسوول می‌باشند تا برپایه موازین اسلامی عمل نمایند. اجرای دقیق و صحیح عقد مضاربه در نهایت شبهات موجود را برطرف نموده و مفاهیمی چون اشاعه را مستحکم‌تر می‌نماید تا اخذ نرخ سود ثابت توسط بانک‌ها دیگر مفهومی نداشته باشد.

علاوه بر موارد فوق که در رفع ضعف‌های اجرایی بانک‌ها در بخش مضاربه نقش بسزایی دارند، موارد و عواملی نیز وجود دارند که می‌توانند در این مورد راهگشا باشند. در ادامه به یکی از اینگونه موارد در قالب یک طرح پیشنهادی پرداخته می‌شود.

طرح پیشنهادی یک بانک مضاربه‌ای

یکی از ویژگی‌های مهم عقد مضاربه، امکان گروهی‌بودن آن است. اگر یک شخص حقیقی یا

حقوقی تجربه و تخصص لازم را داشته باشد، می‌تواند با چند مالک سرمایه به صورت مجزا عقد مضاربه منعقد نماید. سپس در سایر موارد عقد با هم موافقت کامل نمایند و عامل به تجارت بپردازد. در پایان نیز با توجه به نتایج واقعی عقد مضاربه، عامل سود متعلقه به مالکان را به طور صحیح محاسبه و پرداخت نماید. از طرف دیگر، یک مالک می‌تواند در صورت داشتن توان مالی، سرمایه‌اش را در اختیار عاملان متعددی قرار دهد تا آنها به صورت مجزا به تجارت بپردازند و در نهایت به صورت مشاع و طبق توافق، هر عامل با مالک در سود حاصل سهیم باشند. با ترکیب دو حالت فوق می‌توان یک بانک مضاربه‌ای بنا کرد.

از آنجایی که انجام عقود اسلامی به صورت کاملاً اسلامی مشکل بوده و مستلزم دقت و آشنایی و تخصص مربوطه می‌باشد، لذا بهتر است که مسوولان ذیربط بایجاد بانک‌هایی که اختصاصاً به یک یا چند مورد از عقود می‌پردازند، کیفیت اجرایی عقود اسلامی را در بانک‌ها بهبود بخشند. یکی از این بانک‌ها می‌تواند بانک مضاربه‌ای باشد. در این بانک گروهی از متخصصان و مدیران تجاری و بازرگانی به تجارت مشروع مشغول خواهند بود. آنها وکیل تام‌الاختیار سپرده‌گذاران مدت‌دار هستند تا سرمایه‌های آنان را به بهترین وجه در امر تجارت به‌کارگیرند و به تناسب سرمایه‌ها، سودی به صاحبان سرمایه پرداخت می‌شود و مبلغی نیز به عنوان حداقل حق‌الوکاله به بانک مزبور تعلق می‌گیرد. در این بانک وجوه مازاد و عقیم افراد جذب‌شده و طی ضوابط شرعی و قانونی به مصرف تجارت می‌رسد. عامل و عاملان این بانک اگر افرادی غیر از متخصصان و مدیران باشند، با توجه به عمل انجام‌شده خود، اجرت دریافت می‌کنند و در سود سهیم هستند. به این ترتیب، بانک‌ها به طور مستقیم در فعالیتهای بازرگانی دخالت خواهند داشت. دقت کافی در محاسبات و نحوه عمل اینگونه بانک‌ها و توجه شرعی در این امور نیز کلیه شبهات موجود را در این بانک از بین خواهد برد، چه این که در این بانک رابطه بین کار و سرمایه به صورت کاملاً عادلانه و متوازن خواهد بود.

نکته شایان ذکر این که مطالب و راهکارهای فوق به صورت تئوری مطرح شده و روشن است که به‌کار بستن آنها منوط به نظر متخصصان اجرایی و مسوولان ذیربط و تصمیمات متخذه می‌باشد. امید

است که راهکارهای فوق حداقل نقطه تأمل و مذاقه‌ای برای آنان باشد.

پانویس‌ها

- ۱) جابری عربلو / فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی، باب معاملات / انتشارات امیرکبیر / ۱۳۶۲ / صفحه ۱۶۴.
- ۲) ابن احمد یزدی، ابوالقاسم / ترجمه فارسی شرایع‌الاسلام / تالیف محقق حلی / به کوشش محمدتقی دانش‌پژوه / انتشارات دانشگاه تهران / ۱۳۶۸ / کتاب مضاربه / صفحه ۲۶۲. با اندکی تغییر در الفاظ.
- ۳) منصور، جهانگیر / مجموعه قانون اساسی و مدنی / چاپ ۵ / ۱۳۷۸ / نشر دوران / ماده ۵۴۶ / صفحه ۲۰۹.
- ۴) دورانت، ویل / تاریخ تمدن / جلد ۱ / چاپ ۱ / تهران / انتشارات ترجمه و نشر کتاب / صفحه ۱۸۹.
- ۵) ابراهیمی، محمدحسین / مضاربه در اسلام / انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم / ۱۳۷۱ / صفحه ۹.
- ۶) ابن احمد یزدی، ابوالقاسم / پیشین / صفحه ۲۶۴.
- ۷) ایزدی، حسین / مباحثی تطبیقی در مضاربه از دیدگاه فقهی حقوقی و اقتصادی / انتشارات احسن‌الحديث / سال ۱۳۷۶ / صفحه ۸۸ / به نقل از تحریرالسيله امام (ره) / جلد اول / صفحه ۵۲۸.
- ۸) منصور، جهانگیر / پیشین / ماده ۵۴۷ / صفحه ۲۰۹.
- ۹) کانوزیان، دکتر ناصر / دوره عقود معین حقوق مدنی (مشارکت‌ها - عطاها) / صفحه ۱۰۹ / با اندکی تلخیص و تغییر عبارتی.
- ۱۰) منصور، جهانگیر / پیشین / ماده‌های ۵۴۸ و ۵۴۹ / صفحه ۲۰۹.
- ۱۱) ترجمه فارسی شرایع‌الاسلام / تالیف محقق حلی / مباحثی تطبیقی در مضاربه از دیدگاه... / تالیف حسین ایزدی.
- ۱۲) رضوانی، آیت... غلامرضا / سخنرانی در پنجمین سمینار بانکداری اسلامی / مجموعه مقالات پنجمین سمینار بانکداری اسلامی / بانک مرکزی ایران / سال ۱۳۷۲ / صفحه ۶.
- ۱۳) مصباحی، غلامرضا / مجموعه مقالات و سخنرانی‌های پنجمین سمینار بانکداری اسلامی / بانک مرکزی ایران / سال ۱۳۷۲ / صفحه ۱۰۳.
- ۱۴) امیراصلانی، اسد... / مجموعه مقالات و سخنرانی‌های سومین سمینار بانکداری اسلامی / ۱۳۷۱ / صفحات ۳۵ و ۳۶.
- ۱۵) همان مأخذ / همان صفحه.